

RECENZJE

IGOR DOBRZENIECKI

Recenzja książki *Kenya: the Struggle for a New Constitutional Order*, Godwin R. Murunga, Duncan Okello, Anders Sjørgen (red.), Zed Books, London 2014, ss. 224.

Streszczenie

Jednym z istotnych elementów kenijskiej historii politycznej jest kwestia konstytucjonalizmu w tym kraju. Od 1963 do 2010 roku obowiązywała wielokrotnie nowelizowana, przestarzała oraz kojarzona z autorytarnymi rządami Jomo Kenyaty, a zwłaszcza Daniela Arapa Moi, tzw. konstytucja *Lancaster House*. W latach 90. XX wieku nowo powstała, legalna już opozycja polityczna, kenijskie autorytety oraz organizacje na rzecz praw człowieka coraz wyraźniej domagały się demokratyzacji, której istotnym elementem miała być nowa ustawa zasadnicza Kenii. Autorzy prezentowanej niżej książki podejmują tę ważną w procesie reformowania kenijskiego konstytucjonalizmu problematykę.

Słowa kluczowe:

Kenia, konstytucja, proces konstytucyjny, demokratyzacja

*

Prace nad nową konstytucją rozpoczęły się jeszcze w 1997 roku. Ich kulminacją była Konferencja konstytucyjna w Bomas w 2004 roku, na której przyjęto tzw. *Bomas draft*, czyli proponowany projekt nowej ustawy zasadniczej. Rok później projekt ten został odrzucony przez prezydenta Kibakiego, na rzecz tzw. *Wako draft*, czyli projektu konstytucji opracowanej przez prokuratora generalnego Amosa Wako. Różnice pomiędzy obydwiema koncepcjami dotyczyły głównie pozycji premiera. W wersji Wako był on odpowiedzialny przed prezydentem i przez niego powoływany. W 2005 roku w wyniku referendum konstytucyjnego odrzucono projekt konstytucji Wako. Ponadto kampania przedreferendalna jeszcze bardziej umocniła podziały etniczne i doprowadziła do polaryzacji politycznej, w wyniku której doszło do rywalizacji popierających projekt środowiska Mwai Kibakiego oraz jego przeciwników z Ruchu Pomarańczowego

z Railą Odingą na czele. Punktem zwrotnym w politycznej historii Kenii były lata 2007-2008. Wówczas doszło do wyborczego starcia między wspomnianymi powyżej politykami i popierającymi ich partiami: PNU – *Party of National Unity* (Kibaki) oraz ODM – *Orange Democratic Movement* (Odinga). W części prezydenckiej wyborów zwyciężył urzędujący prezydent Mwai Kibaki, natomiast w parlamentarnej, opozycyjny ODM¹. Liczne nadużycia, szybki tryb zaprzysiężenia Kibakiego na drugą kadencję oraz negatywna opinia obserwatorów z Unii Europejskiej sugerowały możliwość fałszerstwa. W konsekwencji doszło do regularnej agresji oraz zamieszek między grupami etnicznymi, które ogarnęły cały kraj. Ich efektem była śmierć około 1000 osób, a 300-500 tys. musiało opuścić swoje miejsca zamieszkania. W wyniku mediacji Organizacji Narodów Zjednoczonych oraz Unii Europejskiej doprowadzono w 2008 roku do podpisania porozumienia pokojowego między stronami konfliktu. Składało się ono z czterech agend z których ostatnia nakazywała przedsięwzięcie reform konstytucyjnych i instytucjonalnych. Opracowanie nowej konstytucji zostało powierzone specjalnie w tym celu powołanemu Komitetowi Ekspertów. W 2010 roku poddano ją pod referendum, w wyniku² którego została zaakceptowana przez większość obywateli, a następnie promulgowana.

Streszczony powyżej proces opisuje w kompleksowy i wieloaspektowy sposób książka: *Kenya the Struggle for a New Constitutional Order*. Mimo iż publikacja tej książki miała miejsce w 2014 roku, nie straciła nic na swojej aktualności. Została ona wydana pod redakcją Godwina R. Murungi, Duncana Okello oraz Andersa Sjörgena. Murunga pracuje w Instytucie Badań nad Rozwojem na Uniwersytecie w Nairobi, natomiast Okello jest kierownikiem biura kenijskiego ministra sprawiedliwości. Z kolei Sjörgen jest badaczem w Nordic Afirca Institute w Uppsali. Sama książka składa się z ośmiu rozdziałów oraz wstępu.

We wstępie autorstwa redaktorów recenzowanej pracy została chronologicznie scharakteryzowana droga Kenii do nowej konstytucji z 2010 roku oraz zawartość samej książki w poszczególnych rozdziałach. Została w nim interesująco wyjaśniona specyfika przypadku Kenii oraz kontekst, w jakim uchwalono nową ustawę zasadniczą, zarówno w świetle ówczesnej sytuacji wewnętrznej oraz podobnych procesów w innych krajach afrykańskich. Autorami każdego z rozdziałów książki są kenijscy naukowcy zajmujący się kwestiami demokratyzacji, polityki i konstytucji.

¹ Szczegółowe wyniki wyborów prezydenckich: Mwai Kibaki (PNU) - 4.584.721; Raila Odinga - 4.352.993; oraz parlamentarnych: ODM-99; PNU-43; ODM-K-16; KANU-14; SAFINA-5; NARC-K-4; NARC-3, źródło: *African Elections Database. Election in Kenya*, <http://africanelections.tripod.com/ke.html> (01.06.2017).

² Wyniki referendum: akceptacja nowej konstytucji: 68.55%; sprzeciw wobec nowej konstytucji: 31.45%, źródło: *African Elections Database. Election in Kenya*, <http://africanelections.tripod.com/ke.html> (01.06.2017).

tucjonalizmu w Kenii, a także specjaliści od wymienionych zagadnień pracujący w organach państwa kenijskiego oraz think-tankach.

Autor rozdziału pierwszego, zatytułowanego *The Protracted Transition to the Second Republic in Kenya*, Paul Tiyambe Zelezy porusza, w szerokiej perspektywie historycznej, proces ustanowienia nowej kenijskiej konstytucji. Tiyambe Zelezy połączył w nim rozwój ekonomiczny i polityczny, przyjmując tezę, że ich nierównomierny charakter był podstawą międzyetnicznych zamieszek powyborczych z lat 2007-2008. Dały one impuls do powstania w 2010 roku nowej ustawy zasadniczej. Analizując historię Kenii, autor znajduje źródło problemu jeszcze w czasach kolonialnych, następnie w okresie prezydentury Jomo Kenyatty, w prezydenturze Daniela arap Moi oraz w czasach współczesnych. Zeleza stwierdza, iż próby budowy nowoczesnego państwa w Kenii zarówno pod względem ekonomicznym, jak i politycznym, kończyły się klęską. W tym celu wymienia kilka czynników, które miały wpływ na kenijską rzeczywistość w ostatnich pięćdziesięciu latach. Najbardziej znaczącymi okazały się przywołane przez autora: autorytaryzm, wieloletnia dominacja partii KANU (*Kenya African National Union*) oraz złe wykorzystywanie programów strukturalnych SAP (*Structural Adjustment Programmes*). Zamiast poprawy, doszło do uprzywilejowania określonych grup etnicznych kosztem pozostałych, co przejawiało się ich dominacją w procesie stanowienia prawa oraz nieproporcjonalnym dostępie do zysków ekonomicznych. W konsekwencji doprowadziło to do pogłębienia podziałów etnicznych oraz nierówności społeczno-ekonomicznych, które z czasem narastały, co objawiło się wspomnianymi zamieszkami powyborczymi w latach 2007-2008. Autor zauważa, iż w nowej konstytucji z 2010 roku wprowadzono rozwiązania mające w przyszłości zapobiec takim konfliktom jak te, które miały miejsce trzy lata wcześniej oraz uniknąć problemów, które dotychczas hamowały budowę nowoczesnego państwa. Zeleza wyliczył je: konsekwentne wskazanie prymatu praw człowieka oraz równości wszystkich obywateli wobec prawa; jasne zarysowanie separacji trzech rodzajów władz; wyraźne poruszenie kwestii wzajemnego równoważenia się władzy ustawodawczej, wykonawczej i sądowniczej; dewolucja. Na koniec, autor rozdziału porównuje przyjęte środki prawne w kenijskiej konstytucji z ustawami zasadniczymi innych krajów afrykańskich, które również doświadczyły przemocy o charakterze etnicznym. Wyraża przekonanie na temat skuteczności przyjętych metod, które będą zauważalne dopiero po dłuższym okresie obowiązywania nowej konstytucji oraz ustaw.

Następny rozdział pod tytułem *Fueling the Violence: the Print Media in Kenya's Volatile 2007 Post-election Violence* został napisany przez Sammy Gachigua. Poruszono w nim kwestię roli i udziału dwóch największych kenijskich mediów drukowanych – gazet *Daily Nation* i *The Standard* – w kampanii wyborczej w 2007 roku oraz podczas zamieszek powyborczych w latach 2007-2008.

Przedmiotem analizy autora były nie tylko przekazywane wiadomości i reportaże, ale także badania opinii publicznej zamieszczone w wymienionych dziennikach. Gachigua w swoim tekście interesująco przedstawił rozwój mediów w Kenii oraz specyfikę systemu medialnego w tym kraju. Skupiając się na kampanii wyborczej w 2007 roku autor uważa, że była ona zdominowana przez zastosowany wówczas przez media kenijskie model informacyjny typu *hard news*. Pierwszeństwo w nim przypada wysoce dramatycznym, przepełnionym emocjami, spersonalizowanymi przekazom, które w Kenii zostały instrumentalnie wykorzystane przez polityków. W połączeniu z pierwszym w kenijskiej historii zastosowaniem metod marketingu politycznego na tak masową skalę, poskutkowało to wysokim poziomem polaryzacji społecznej. Ponadto zauważalne było polityczne zaangażowanie tytułów prasowych oraz zastosowanie metod manipulacji informacjami przez prasę lub tworzenie fałszywych, niepotwierdzonych historii. Również publikowane na szeroką skalę sondaże, poruszające szereg rozmaitych kwestii polityczno-społecznych, bardzo często zawierały pewne zastrzeżenia i rozbieżności. Wymienione przez autora czynniki oraz przykłady z prasy kenijskiej w konsekwencji istotnie przełożyły się na jeden z motywów prowadzących do wybuchu powyborczych zamieszek w 2008 roku. Autor skupił się także na problemie regulacji medialnych, stwierdzając, że przyjęta po kryzysie przez rząd forma kontroli mediów, polegająca na ich samoregulacji, okazała się nieskuteczna.

Rozdział trzeci napisany przez E. Njoki Wamai nosi tytuł *Mediating Kenya's Post-election Violence: From a Peace-making to a Constitutional Moment*. Został on poświęcony procesowi mediacji między stronami konfliktu powyborczego w 2008 roku, znanego jako *Kenya National Dialogue and Reconciliation Process* (KNDR) oraz jego wpływowi na powstanie tzw. momentu konstytucyjnego. Był on impulsem do rozpoczęcia prac nad nową, uchwaloną w 2010 roku konstytucją. Autor, badając kwestię mediacji między skonfliktowanymi stronami, pokazuje w jaki sposób wszystkie problemy stojące na drodze do rozwiązania sporu zostały skutecznie spacyfikowane, ułatwiając tym samym prowadzenie mediacji i doprowadzenie do zawarcia porozumienia. W tym rozdziale Wamai opisuje także cztery agendy będące z jednej strony wynikiem przeprowadzonych mediacji, a z drugiej wskazujące na wiążące dla stron konfliktu cele, które miały zostać wdrożone w najbliższych latach. Jednym z nich były właśnie reformy konstytucyjne. Wamai na podstawie analizy procesu KNDR sformułował trzy wnioski mogące mieć zastosowanie przy podobnych sprawach: oddzielenie procesu mediacji od procesu stanowienia nowej konstytucji, identyfikacja tzw. momentu konstytucyjnego już podczas procesu pokojowego oraz odpowiednie nastawienie i skład zespołu prowadzącego mediacje w celu ułatwienia powstania wspomnianego momentu konstytucyjnego.

Raymond Muhla oraz Stephen Ndegwa są autorami czwartego rozdziału pod tytułem *Instrumentalism and Constitution-making in Kenya: Triumphs, Challen-*

ges and Opportunities Beyond the 2013 Elections. Autorzy tego rozdziału podjęli się zbadania kenijskiego konstytucjonalizmu ze szczególnym uwzględnieniem ostatnich dwudziestu lat. Na bazie swoich obserwacji stwierdzili, iż wszystkie dotychczasowe próby reform konstytucyjnych, które przybierały formę ugody między rządzącymi a opozycją, będącej odpowiedzią na jej żądania, zazwyczaj przynosiły klęskę [lub: kończyły się niepowodzeniem]. Działo się tak, ponieważ we wspomnianych procesach zmiany opozycja wielokrotnie była oszukiwana przez rządzących, a proponowane zmiany ostatecznie stanowiły chęć implementacji rozwiązań korzystnych dla władzy. W konsekwencji, noszące znamiona modernizacji, propozycje rewizji ustawy zasadniczej były w swojej istocie instrumentalnie wykorzystywane przez rządzące elity do utrzymania lub wzmocnienia ich strefy wpływów. W celu zilustrowania tego problemu autorzy podają kilka przykładów z czasów prezydentury Moi i Kibakiego. Autorzy stwierdzają, iż odsuwane w czasie, manipulowane reformy konstytucji były jedną z przyczyn wypadków powyborczych z lat 2007-2008. Zakończyło je porozumienie mające na celu podział władzy i wpływów między Kibakim i Odingą oraz ich obozami politycznymi. Ponownie doszło do instrumentalnego wykorzystania reform. Jednak, co zaobserwowali autorzy, miały one tym razem pozytywny wydźwięk, ponieważ prócz zakończenia kryzysu, udało się wyznaczyć cele prowadzące do budowy nowoczesnego państwa. Wśród nich było właśnie rozpoczęcie prac nad nową konstytucją z 2010 roku. Poza tym doszło do realnego porozumienia między przeciwnymi obozami politycznymi i ich rzeczywistej współpracy. Autorzy doszli do wniosku, iż pierwszy raz w historii niepodległej Kenii elity polityczne nie były wrogie reformom politycznym, mającym służyć demokracji, a wręcz przeciwnie, były pełne zaangażowania oraz poparcia dla ich wprowadzenia, widząc w tym realizację swoich politycznych celów. Stanowiło to kolejny przykład wpływu politycznego instrumentalizmu na reformy ustrojowe w Kenii.

Wanjala S. Nasong'o, autor rozdziału piątego, *Revisiting two Faces of Civil Society' in Constitutional Reform in Kenya*, przeanalizował rolę i znaczenie organizacji społeczeństwa obywatelskiego podczas całego procesu kenijskich reform konstytucyjnych. Nasong'o przy okazji porusza również interesujący wątek ewolucji i funkcjonowania organizacji społeczeństwa obywatelskiego w Kenii. W swoim rozdziale autor opisuje transformacje, jakie przeszły kenijskie organizacje społeczeństwa obywatelskiego. Polegały one na swoistej zamianie ról. Podczas urzędowania prezydenta Daniela Moi, większość z tych organizacji zajmowała się walką na rzecz demokracji systemu. Natomiast w okresie sprawowania władzy przez prezydenta Mwai Kibakiego oraz w czasach współczesnych byli aktywiści zasili szeregi rządu i instytucji państwa, czerpiąc zyski z zajmowanych stanowisk. Tytułowe „podwójne oblicze” organizacji społeczeństwa obywatelskiego było najbardziej widoczne w okresie reform konstytucyjnych, kiedy to doszło do wyraźnego

podziału na ich zwolenników i przeciwników. Dotyczyło ono również proponowanych, nowych rozwiązań w projektowanej ustawie zasadniczej. Autorzy rozdziału uważają, że wpływ na wspomniane powyżej zjawisko był spowodowany nierównościami społecznymi oraz podziałami o charakterze etnicznym. Z całą mocą przełożyły się one na funkcjonowanie i oblicze organizacji społeczeństwa obywatelskiego w Kenii.

Rozdział szósty nosi tytuł *Constitutions and Constitutionalism: the Fate of the 2010 Constitution*. Jego autor Yash Pal Ghai, analizując prace Komisji ds. Implementacji Konstytucji – *Commission for the Implementation of Constitution* (CIC), skupił się na dwóch kwestiach, tj.: charakterze nowej ustawy zasadniczej oraz celów jakie zostały przed nią postawione. Miały one stanowić przeciwwagę dla poprzednich rozwiązań, a przede wszystkim odpowiadać na narastające przez ostatnie dwadzieścia lat potrzeby obywateli i zapobiec powtórzeniu się w przyszłości konfliktu międzyetnicznego. Implementacja postawionych celów w konstytucyjne ramy została dokonana za pomocą rozwiązań wypracowanych przez CIC, które następnie przybrały formę konkretnych artykułów. Autor rozdziału postarał się je odnaleźć, wyliczyć, a także opisać, w jaki sposób wspomniane cele zostały odzwierciedlone za pomocą odpowiednich przepisów. Yash Pal Ghai w swoim tekście analizuje i wskazuje następujące obszary, których w największej mierze dotyczą nowe regulacje. Są to: instytucje państwa, prawo i sądownictwo, niezależne komisje powoływane do zbadania określonych spraw, prawa człowieka, partycypacja polityczna obywateli oraz dewolucja.

Rozdział siódmy, napisany przez Godwina R. Murungę, nosi tytuł *Elite Compromises and the Content of the 2010 Constitution*. Został w nim przeanalizowany w perspektywie historycznej cały proces prowadzący do powstania w 2010 roku nowej konstytucji Kenii. Autor skupił się głównie na roli elit w tym procesie, a w szczególności realizacji ich interesów politycznych oraz ekonomicznych. Przedstawia rywalizację kenijskich elit w walce o zyski, potęgowaną przez istniejące podziały etniczne. Przedstawia to na tle poszczególnych epok w historii Kenii: podczas prezydentur Kenyatty i Moi, Kibakiego oraz podczas wypracowywania porozumienia po rozruchach w latach 2007-2008. Marunga uważa, że w obecnej konstytucji, mimo jej zrywającego z przeszłością, reformatorskiego charakteru, zauważalne jest to charakterystyczne dla polityki kenijskiej zjawisko. Dzieje się tak, ponieważ ma ona swoje źródło w ugodzie elit zawartej w 2008 roku oraz ugodzie powstałej na bazie uzgodnień między przeciwnymi siłami politycznymi. Wpływ rozgrywek między – jak ujmuje to Murunga – siłami progresywnymi a broniącymi dotychczasowego systemu jest widoczny w konkretnych częściach nowej ustawy zasadniczej. Realizacja przeciwstawnych interesów była możliwa tylko dzięki wzajemnym ustępstwom. Wspomniane fragmenty to: artykuły dotyczące dewolucji, karta praw oraz regulacje dotyczące kwestii bezpie-

czeństwa. W rozdziale napisanym przez Murungę została uwidoczniła silna rola i pozycja elit kenijskich w kształtowaniu polityki tego kraju, co było dodatkowo intensyfikowane przez istniejące zróżnicowanie etniczne oraz kwestie historyczne. Ponadto wskazuje, iż niemożliwe są jakiegokolwiek zmiany bez ugody i wzajemnych ustępstw między nimi.

Ostatni rozdział autorstwa Mutumy Ruteere noszący tytuł *Security and Human Rights in the New Constitutional order in Kenya* został całkowicie poświęcony sprawom, o które rozpoczęto walkę jeszcze w latach 90. XX wieku, a mianowicie prawom człowieka i bezpieczeństwu. Główną tezą rozdziału jest oddziaływanie praw człowieka na nowe przepisy konstytucyjne dotyczące spraw bezpieczeństwa wewnętrznego. Ruteere w swoim tekście opisuje funkcjonowanie kenijskich służb bezpieczeństwa w czasach Kenyatty i Moi, które zdaniem autora charakteryzowały się przejściem praktyk wprost z okresu kolonialnego. To wówczas w największym stopniu kenijskie organy bezpieczeństwa wewnętrznego były instrumentalnie wykorzystywane do ograniczania praw człowieka. Zdaniem autora zwiastunem zmian miało być urządowanie prezydenta Mwai Kibakiego, który dokonał pewnych zmian, takich jak powołanie nowego szefa policji czy reformy w zakresie poprawy efektywności jej działania. Jednak w wyniku konfliktów w partii NARC ponownie doszło do etnicyzacji służb bezpieczeństwa, a wszelkie próby odnowy ostatecznie zakończyły się porażką. Punktem zwrotnym stały się tragiczne wydarzenia lat 2007-2008, których echo stanowiły reformy konstytucyjne z 2010 roku, między innymi regulujące sprawy z zakresu bezpieczeństwa. Autor wylicza i opisuje konkretne artykuły nowej konstytucji, które poruszają wspomniane kwestie. Tym razem nowe przepisy konstytucyjne miały odzwierciedlać zasady ochrony praw człowieka. Zostały także wskazane nowo powstałe instytucje mające stać na straży wprowadzanych reform, takie jak *Independent Policing Oversight Authority* (IPOA). Ruteere podjął także problem powiązania dewolucji z reformami aparatu bezpieczeństwa. Autor przedstawia i ocenia wyzwania, jakie stają przed implementowanymi rozwiązaniami z zakresu bezpieczeństwa wewnętrznego w Kenii.

Celem założonym przez autorów recenzowanej książki jest kompleksowe i wieloaspektowe przedstawienie całego procesu ustanawiania nowego porządku konstytucyjnego w Kenii. Wyczerpująco zostały opisane wszystkie czynniki warunkujące ten proces oraz jego szersze tło. Interesująco wygląda dobór tematyki poszczególnych rozdziałów, w ramach których został przedstawiony proces kształtowania się nowej ustawy zasadniczej. Książka ta posiada wysokie walory poznawcze, dzięki czemu może stanowić istotne wsparcie naukowe dla osób zajmujących się badaniem problemów współczesnej Kenii oraz polityką i społeczeństwem tego kraju. Jest to o tyle ważne, iż książka została napisana w większości przez autorów kenijskich. Dzięki temu w dużej mierze udało się uniknąć europocentrycznego punktu widzenia na wiele spraw, co jest widoczne zwłaszcza

w przedstawionych przez autorów konkluzjach. Zaprezentowali różne, interesujące punkty widzenia na podjęty problem. Atutem książki jest przystępne wyjaśnienie całego, skomplikowanego splotu czynników, które doprowadziły do powstania nowej konstytucji. Proces jej ustanowienia został w jasny i wyczerpujący sposób opisany dzięki odpowiedniemu uporządkowaniu poszczególnych wydarzeń i elementów w jego ramach.

Do niewątpliwie istotnych analizowanych problemów należą te z zakresu państwa i prawa, polityki, społeczeństwa, kwestii bezpieczeństwa oraz funkcjonowania mediów. Niestety w treści publikacji nie poświęcono zbyt wiele uwagi kwestiom ekonomicznym, zwłaszcza objawiającym się w tak ważnych problemach jak: gromadzenie majątku przez elity władzy oraz nierówna redystrybucja dóbr. W konsekwencji następuje pogłębienie podziałów socjoekonomicznych, zjawisko występujące nie tylko w Kenii, ale w wielu krajach afrykańskich, doprowadzając do polityzacji etniczności. Jest to jeden z ważniejszych czynników stanowiących tytułową „walkę” o nowy kenijski porządek konstytucyjny. Pominięcie determinant ekonomicznych widać chociażby w rozdziale poświęconym mediom. Autor nie wspominał o sprawach związanych z własnością. Uważam, że warto byłoby poświęcić jeden z rozdziałów książki tematowi roli czynników ekonomicznych. Z kolei zbyt wiele miejsca poświęcono kwestiom historycznym, które w niektórych fragmentach książki zdominowały pozostałe, ważne wątki recenzowanej książki.

Jednymi z istotnych czynników mogących ograniczyć w przyszłości prawdopodobieństwo wybuchu ponownych konfliktów, w szczególności tych o charakterze etnicznym, są rozwiązania typu *power-sharing*. Mogą one przybrać charakter formalny – jako pewne praktyki wpisane w konkretne artykuły w ustawie zasadniczej lub aktach pokojowych – oraz charakter nieformalny. Niestety kwestie związane z rozwiązaniami o charakterze *power-sharing* nie znalazły istotnego miejsca w treści książki. Jest to szczególnie zastanawiające, ponieważ podpisany w 2008 roku *National Accord and Reconciliation Act* oraz niektóre rozwiązania ustrojowe wprowadzone przez nowe akty normatywne zdają się nosić znamiona *power-sharing*.

Podsumowując, recenzowana książka w nietypowy i skondensowany sposób przedstawia cały proces ustanawiania nowej, kenijskiej konstytucji z 2010 roku. Dzięki przyjętej narracji, chociaż skomplikowany i wieloaspektowy, staje się jasny i logiczny nawet dla osób niezorientowanych w sprawach kenijskich. Trzeba jednakże jasno zaznaczyć, iż obraz ten zaburza podawanie w niektórych rozdziałach zbyt wielu szczegółów oraz poruszanie wspomnianych kwestii historycznych. Mimo tych wad, zdecydowanie polecam książkę *Kenya: the Struggle for a New Constitutional Order*, która na przykładzie kenijskiego procesu ustanawiania nowej konstytucji pokazuje funkcjonowanie tego państwa, jego scenę polityczną

oraz zróżnicowanie etniczne społeczeństwa Kenii. Książka ta stanowi także bardzo dobrą analizę ostatnich dwudziestu lat kenijskiej historii politycznej. Jest ona także istotnym źródłem wiedzy na temat współczesnej sytuacji w Kenii, zwłaszcza w kontekście zbliżających się tegorocznych wyborów w tym kraju.

Igor Dobrzeński – politolog, absolwent Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego (2015). W latach 2014-15 stypendysta programu Erasmus+ na Radboud Universiteit Nijmegen (Holandia). Doktorant na Wydziale Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych UW. Zainteresowanie badawcze: Problemy społeczeństw sfragmentaryzowanych i ich demokratyzacji, historia polityczna i społeczna, partie i systemy partyjne.

Bibliografia

1. Murunga Godwin R., Duncan Okello, Anders Sjørgen (red.), *Kenya: the Struggle for a New Constitutional Order*, Zed Books, London 2014.
2. *African Elections Database. Election in Kenya*, <http://africanelections.tripod.com/ke.html> (01.06.2017).
3. *African Elections Database. Election in Kenya*, <http://africanelections.tripod.com/ke.html> (01.06.2017).

Artykuł przyjęty do druku 18.06 2017 r.